

De kunstopleiding *Art et Artisanat* in het Mater Dei Instituut in Banneux

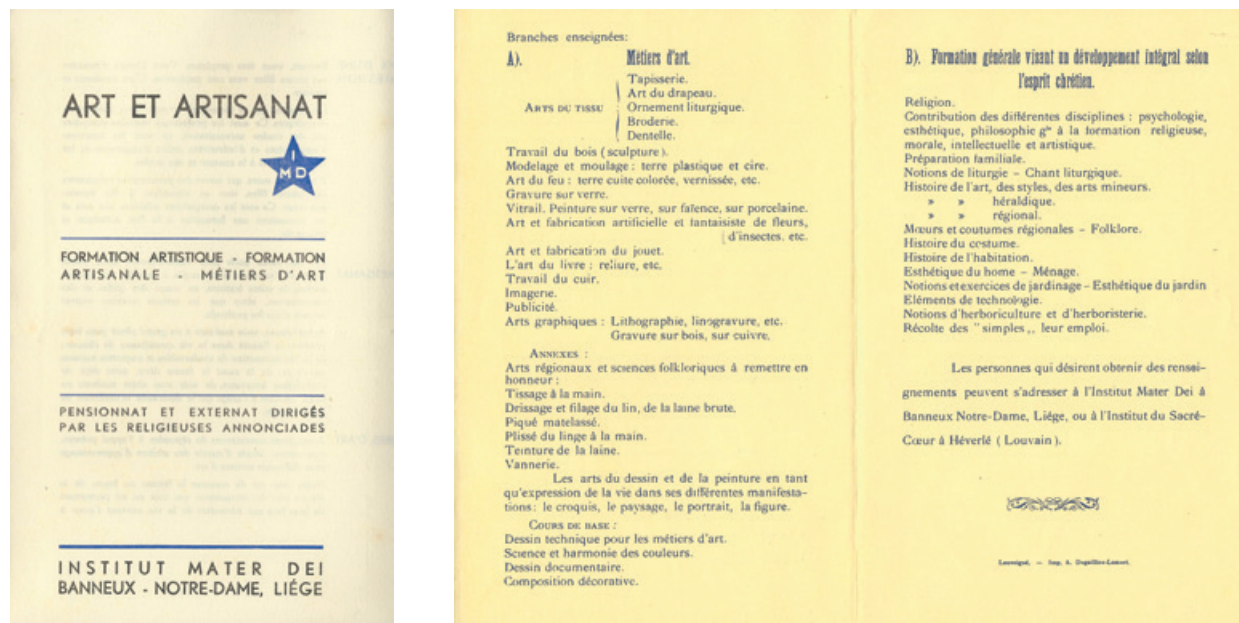
Tine Patteuw

Toen Mariëtte Beco op zondagavond 15 januari 1933 voor de eerst keer Onze-Lieve-Vrouw zag verschijnen in Banneux, kon ze zich wellicht niet voorstellen welke gebeurtenissen hiermee in gang werden gezet. Tussen januari en maart 1933 kreeg zij acht verschijningen van de "maagd der armen". Dergelijke mariaverschijningen kenden een heuse heropleving tijdens de jaren dertig. Het kleine "Banneux-Notre-Dame" groeide zo uit tot een bedevaartsoord voor Maria, Maagd der Armen. In 1934 stichtte de kloosterorde van de zusters Annuntiaten uit Heverlee er vervolgens een bijhuis: het Mater Dei instituut dat enkel onderwijs aanbood voor meisjes. Dit instituut zou in de volgende decennia

Le pèlerinage de Banneux: postkaart uit een heruitgegeven reeks: *Banneux à l'époque des apparitions 1933* met als beschrijving "En face d'un bois banal, la maison des parents Beco et son petit jardin en retrait de la route reliant Loveigné à Pepinster" (Imprimerie Chauveheid Stavelot-Malmedy, collectie CEAH).

uitgroeien tot een gevestigde waarde in het lager en middelbaar onderwijs. Wellicht één van de opmerkelijkste initiatieven van dit instituut was de organisatie van de kunstrichting *Art et Artisanat* tijdens het schooljaar 1938–1939, waarmee werd ingespeeld op de veranderende samenleving in de jaren 1930.

Ontwerpen van prospectussen van de opleiding *Art et Artisanat*, 1938 (CEAH, arch. 6.9.5.4/3).

Hoe omvangrijk de studies over de maatschappelijke veranderingen in de jaren dertig ook zijn, er blijft nog altijd ruimte voor verder onderzoek. Dit artikel wil ten eerste de onderliggende maatschappelijke structuren, verbanden en wederzijdse beïnvloedingen analyseren die leidden tot de oprichting van de kunstrichting *Art et Artisanat*. Waarom was er nood aan een alternatief onderwijsmodel in het meisjesonderwijs? Welke rol speelde het feminisme hierbij? Vervolgens is ook de theoretische en praktische uitwerking van de vernieuwende onderwijsrichting, *Art et Artisanat*, een focus in dit onderzoek. Hoe kwam deze richting tot stand? Wat was de rol en invloed van het Leuvense kunstenaarsechtpaar Pierre Van Humbeeck en Maria Piron bij de concrete voorbereiding van *Art et Artisanat*? Welke visie lag aan de basis van hun engagement en hoe gaven ze dit vorm? Tenslotte onderzoeken we de praktische kant van deze vernieuwende richting. Hoeveel leerlingen namen hieraan deel? Welke vakken werden onderwezen en hoe werden de lessen georganiseerd?

Dit onderzoek analyseert via de microgeschiedenis van *Art et Artisanat* de grotere maatschappelijke veranderingen. Als beginpunt werd het bronnenmateriaal geanalyseerd over de richting *Art et Artisanat* dat bewaard wordt in het archief van het Heilig-Hartinstituut van de zusters Annuntiaten uit Heverlee. Vooral de stukken over hun bijhuis Mater Dei in Banneux worden hier gebruikt. Het belangrijkste voor dit onderzoek was de bewaarde briefwisseling van moeder Alphonsine en Angéline Japsenne en de later neergeschreven herinneringen van enkele betrokken zusters. Tijdens die analyse bleek de belangrijke rol van Pierre Van Humbeeck en Maria Piron zodat ook hun privé-archief, dat bewaard wordt in het Kadoc, geraadpleegd werd. Vervolgens werd een onderzoeksvraag opgesteld gebaseerd op deze documenten. Daarna werd via literatuuronderzoek de, aan de onderzoeksvraag gerelateerde, toenmalige maatschappelijke verandering of problematiek bestudeerd.

Maria Piron en Pierre Van Humbeeck, bezielers van het project *Art et Artisanat* (Kunstbezit provincie Vlaams-Brabant, foto Roscan Herent, Johan Geleyns).

Een versnipperd onderwijslandschap en het belang van huishoudonderwijs

In de negentiende eeuw evolueerde het feminisme van een pedagogisch vorm (tot 1892) tot een beweging die streed voor gelijke rechten. In deze periode werden de eerste vrouwenorganisaties gesticht, waardoor het feminisme een structurele basis kreeg. In 1893 stichtte de jezuïet Jérôme Van Langermeersch de *Fédération des femmes catholiques* en *Ligue ouvrières féminines chrétiennes* (LOFC). De activiteiten waren godsdienstig en sociaal gericht en de vereniging was vooral een instelling waar rijke dames liefdadigheidswerk verrichtten. Kenmerkend voor deze en andere vroege katholieke vrouwenorganisaties was dat zij opgericht werden door mannen, doorgaans clerici, die aanvankelijk weinig te maken hadden met feministische eisen.¹ In 1912 werd de katholieke vrouwenbeweging gecentraliseerd in een *Algemeen secretariaat der Christene vrouwenorganisaties* onder leiding van Victoire Cappe en Maria Baers en met de steun van kardinaal Mercier. Victoire Cappe legde zich vooral toe op de oprichting van vakverenigingen voor vrouwen. Zij was de mentor van Angéline Japsenne, die later nog aan bod zal komen.²

Op het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw ontwikkelden zich, in navolging van de eerste initiatieven van de feministische pioniers, verschillende vormen van meisjesonderwijs. Na de derde graad lager onderwijs volgde nog de vierde graad lager onderwijs, de huidige eerste graad secundair. De onderwijsvormen die werden aangeboden aan leerlingen ouder dan twaalf jaar waren een kluwen van elkaar overlappende richtingen en types. De verschillen lagen zowel in de instroom, de curricula, de opbouw, de reglementering en de finaliteit. Vanaf twaalf jaar stroomden de leerlingen door naar de diverse onderwijstypes die waren afgestemd op de specifieke bevolkingsgroepen. Dit Belgisch gesegmenteerd onderwijs kreeg definitief vorm na de invoering van de leerplicht in 1914. De meeste kinderen uit de lagere klasse, vooral meisjes, kwamen terecht in de vierde graad van de lagere school. Daar volgden zij een opleiding die een algemene vorming combineerde met beroepsvoorbereidend onderwijs.³

In 1886 begon in Luik de eerste grote arbeidersopstand in België. Directe oorzaak was de economische crisis die leidde tot loondaling en een hoge

1 D. De Weerd, *En de vrouwen? Vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België 1830-1960* (Gent 1980) 103-105.

2 Ibid. 139-140.

3 B. Henkens, 'Honderd jaar middelbaar onderwijs: van humaniora tot ASO', M. D'Hoker, D. De Bock en D. Janssens (red.), *Leraar zijn in Vlaanderen. Terugblik op honderd jaar middelbaar onderwijs en nascholing* (Antwerpen/Apeldoorn 2007) 14.

werkloosheidsgraad. Arbeiders leverden strijd voor onder andere betere woonomstandigheden en een hervorming van het kiesstelsel. Sinds die sociale onlusten werd het huishoudonderwijs ingezet als een hefboom naar betere woonomstandigheden. Het dienstbodetekort stimuleerde de burgerij om het huishoudonderwijs mee uit te bouwen. Tijdens de crisis van de jaren dertig werden voor dit soort onderwijs nieuwe initiatieven genomen. In februari 1931 zag het Nationaal Studiecentrum voor de Huishoudkunde (NSH) het licht. Het was een ontmoetingsplaats voor deskundigen van socialistische, katholieke en liberale strekking om het huishoudonderwijs te verwetenschappelijkten en te promoten.⁴ De ministeriële omzendbrief van 15 oktober 1932 en het Koninklijk Besluit van 11 maart 1933 tonen aan dat de evolutie naar een homogenisering in het technisch meisjesonderwijs was ingezet. Vanaf dan waren er nog slechts drie mogelijke richtingen, telkens voor meisjes vanaf veertien jaar: *l'école ménagère de jour, l'école et la classe ménagère du soir* en *le cours professionnel pour jeunes filles*.⁵ Uit deze analyse blijkt duidelijk dat de meeste opleidingen voor meisjes zich richtten op het huishoudonderwijs.

4 S. De Caigny, *Bouwen aan een nieuwe thuis. Wooncultuur in Vlaanderen tijdens het interbellum* (Leuven 2010) 38, 58.

5 D. Grootaers, *Histoire de l'Enseignement Technique et Professionnel en Belgique 1860-1960* (Brussel 1994) 141-142.

Sinds die sociale onlusten werd het huishoudonderwijs ingezet als een hefboom naar betere woonomstandigheden

De strijd van Angéline Japsenne voor vernieuwing in het meisjesonderwijs

Naast de beginnende homogenisering van de verschillende richtingen huishoudkunde, steeg tijdens de jaren dertig ook de aandacht voor de kwaliteit van het aangeboden onderwijs. Eén van de voorvechtsters voor vernieuwing en verbetering in het meisjesonderwijs was Angéline Japsenne, de voorzitter van de christelijke vrouwenbeweging *Ligue des femmes chrétiennes (LOFC)*.

Japsenne was afkomstig uit een bescheiden Luiks arbeidersgezin. Door haar studies aan de Luikse normaalschool en haar werk vertoefde ze vaak in adellijke en bourgeois milieus. Toen in oktober 1920 de *Fédération Nationale des Ligues ouvrières féminines chrétiennes* werd opgericht, werd Japsenne voorzitter van de Waalse sectie. In datzelfde jaar opende deze beweging ook haar eigen school onder het beschermheerschap van kardinaal Mercier.⁶ Aangezien de vorming van vrouwen uit de arbeidersklassen één van de strijdpunten was van het LOFC, hechtten ze veel belang aan de uitbouw van het meisjesonderwijs.

6 E. Gerard en P. Wynants red., *Histoire du mouvement ouvrier Chrétien en Belgique*, 350, 355.

Japsenne was ook lid van de *Conseil Supérieur de L'enseignement technique* die de pijnpunten in het technisch onderwijs moest blootleggen en nadenken over nieuwe mogelijkheden. Vandaar wellicht de interesse van Japsenne voor de nieuw opgerichte kunstrichting *Art et Artisanat* in haar thuisprovincie Luik. Na het toesturen van de prospectus verwoordde Japsenne haar interesse voor deze kunstrichting in een brief van 6 juli 1938 aan moeder overste Alphonsine:

Puis-je espérer, à titre de membre du Conseil Supérieur de l'Enseignement technique, que vous voudriez bien me donner communication du programme que vous comptez réaliser par des cours? La question d'une évolution de nos écoles professionnelles pour filles me préoccupe en ce

Handgemaakte vlag van het instituut Banneux met schets van het instituut en dennenboom waarboven de gele ster van Banneux prijkt, ca. jaren 1940 (Collectie CEAH, V19.19, foto Danny Brison).

moment, et il m'intéresserait beaucoup de connaître des exemples d'instituts qui entrent dans la voie nouvelle au sujet de laquelle je me suis expliquée dernièrement. Je me permet de joindre copie d'une note à ce sujet.⁷

Uit de briefwisseling van moeder overste Alphonsine bleek dat ze contacten onderhield met diverse katholieke vrouwenverenigingen. Het was vooral de nota bij de brief van Angéline Japsenne die aantoonde hoe groot de nood aan vernieuwingen in het meisjesonderwijs volgens haar was. De nota was het verslag van een tweedaags studiecongres van de *Fédération de l'enseignement technique libre* in juni 1938 over het vrije beroeps onderwijs voor meisjes. Eén van de centrale vragen was of dit onderwijs zich moest richten op het creëren van nieuwe onderwijsvakken voor het aanleren van nieuwe beroepen aan jonge meisjes. Centraal probleem van het toenmalige meisjesonderwijs was, volgens Japsenne, dat er geen onderwijsrichting bestond die meisjes degelijk voorbereidde op bepaalde beroepen aangepast aan de vrouwelijke aanleg of bekwaamheid. In het belang van het katholieke onderwijs en van de vrouwelijke scholieren moest hierover grondig nagedacht worden.

In de nota kwam duidelijk het toenmalige feministische verschildenken naar voren. Dit is gebaseerd op de fundamentele verschillen tussen de seksen waarbij elk geslacht een eigen, maar evenwaardige bijdrage aan de maatschappij leverde. Japsenne verzette zich dan ook tegen de oprichting van beroeps-, technisch, industrieel, artisaan en artistiek onderwijs dat zonder onderscheid beschikbaar zou zijn voor zowel jongens als meisjes. Volgens haar getuigden dergelijke opvattingen van het ontbreken van wijsheid. Ze nuanceerde echter haar woorden door te stellen dat de toekomst van jonge meisjes niet op de helling mocht worden gezet door hen onderwijs te ontzeggen dat hen in betere omstandigheden zou voorbereiden op een betaald en waardig beroep. Toch bleef arbeid buitenshuis een zeer moeilijk punt voor de christelijke vrouwenbeweging aangezien dit beroep enkel nodig zou zijn voor het huwelijk en liefst niet meer erna. Om meisjes vaardigheden aan te leren die ze als huisvrouw thuis konden beoefenen, pleitte Japsenne dan ook voor de uitbouw

7 'Mag ik hopen, als lid van de *Conseil Supérieur de l'enseignement technique*, dat u me inlichtingen verschaft over het programma dat u wenst te realiseren met deze lessen? Ik ben momenteel erg bezig met de mogelijke evolutie in ons huidige technisch onderwijs voor meisjes, en het interesseert me dan ook om voorbeelden te leren kennen van instituten die zich richten op het nieuwe spoor van datgene waar ikzelf expliciet achtersta. Ik stuur in bijlage een kopie van een nota over dit onderwerp.' Archief Zusters Annuntiaten Heilig-Hartinstituut Heverlee (verder AAH), *De gemeenschappen buiten Heverlee-Heilig Hartinstituut: Banneux-Nôtre-Dame-Mater Dei (1933-2007)* (verder BMD), nr. 6.9.5.4: *Art et Artisanat*, brief van Angéline Japsenne aan moeder Alphonsine, 6 juli 1938.

van meisjesonderwijs, voorbereidend op de zogezegde traditionele ambachtelijke beroepen. Daartoe behoorden onder andere horticultuur, het beschilderen van glas, porselein en stof, het maken van decoraties en tapijtkunst. Om degelijke nieuwe lesprogramma's op te stellen moesten de lokale en regionale mogelijkheden en wensen in kaart gebracht worden. Ze benadrukte dat de vrije scholen die meisjesonderwijs gaven, perfect in staat waren om zich aan te passen en te innoveren.⁸

Art et Artisanat als alternatief onderwijsmodel

De Annuntiaten van Heverlee wilden meisjes een degelijke opleiding aanbieden. De bedoeling was om de toekomstige huismoeders taken aan te leren die hen tot krachtdadige opvoedsters zou maken. Om deze belangrijke taak waar te maken, zag de school het als haar opdracht om via het godsdienstonderwijs een 'grondige kennis van de christelijke leerling' en van de 'Vlaamsche gewoontes en zeden' mee te geven. Via eucharistie en gebed en een uitgesproken mariale vorming werden de leerlingen opgeleid tot *ancillae domini*.⁹ Het heersende discours over de belangrijke huishoudelijke taak klonk hier zeker in door. Toch zou het Mater Dei instituut pas in de jaren 1950 een school voor huishoudkunde stichten en koos het eind jaren 1930 voor de kunstrichting *Art et Artisanat*.

Om de visie achter de oprichting te achterhalen, bleek de brief van priester Jamin waarin hij de goedkeuring van deze richting bepleitte, cruciaal. Hij schreef deze brief als voorzitter van het organiserend comité. Aangezien de brief niet gedateerd is, is het niet met absolute zekerheid te zeggen aan wie hij gericht was. Het is echter zeer waarschijnlijk dat de toenmalige minister van openbaar onderwijs, de liberaal Julius Hoste, de geadresseerde was:

Notre but est de ramener la femme au foyer, de la diriger vers des occupations qui lui permettent de faire face aux nécessités de la vie en exerçant à domicile un métier choisi. La tendance générale de l'Institution pour faire pénétrer la Beauté dans la vie quotidienne de chacun: la femme retenant les siens au foyer par la charme de celui-ci l'école s'applique spécialement:

1. à la pratique des métiers nouveaux, surtout de ceux qui sont de nature à avantager la vente des produits belges
2. à faire revivre d'anciens métiers locaux¹⁰

De inhoud van deze brief illustreert de overtuiging dat de vrouwen hun traditionele rol weer moesten opnemen zonder daarbij terug te keren naar de situatie van voor het feminisme. Het verschil met de vooroorlogse situatie was dat vrouwen nu behandeld werden als een evenwaardige partner in het gezin. Verder kregen ze nu ook de mogelijkheid om hun eigen verworven kennis en vaardigheid aan te wenden en de nieuwe of oude lokale ambachten zelfstandig te beoefenen. Dit kaderde in de ijver om de Belgische economie opnieuw op de rails te krijgen door de verkoop van ambachtelijke Belgische producten en door de verkoop van ambachtelijke Belgische producten en de heropleving van lokale ambachten.

De invloed van Art et Louange op het lesprogramma van Art et Artisanat

Naast de veranderingen op maatschappelijk vlak, was ook de invloed van het Leuvense kunstenaarsechtpaar Pierre Van Humbeeck (1891–1964) en Maria Piron (1888–1969) bepalend voor *Art et Artisanat*. Met een begaafde decoratieschilder als vader, groeide Van Humbeeck op in een artistieke omgeving en zou hij zelf les gaan volgen aan de Brussels Academie voor Schone Kunsten. Zijn

8 AAH, BMD, nr. 6.9.5.4: *Art et Artisanat*, nota bij de brief van Angéline Japsenne aan moeder Alphonsine, 6 juli 1938.

9 Ibid.

10 'Ons doel is om de vrouw terug naar de haard te brengen, om haar in de richting te sturen van bezigheden die haar in staat stellen om het hoofd te bieden aan de behoeften van leven door thuis een zelfgekozen ambacht te beoefenen. De algemene trend van het Instituut om de Schoonheid te laten doordringen in het dagelijkse leven van iedereen: de vrouw die zich bij de haard ontfermt over haar gezin geleid door de charme van datgene waar de school zich specifiek op richt:

1. door uit het uitvoeren van nieuwe ambachten, vooral diegene die gericht zijn op het bevoordelen van de verkoop van Belgische producten
 2. door oude lokale beroepen te doen heropleven.'
- AAH, BMD, nr. 6.9.5.4: *Art et Artisanat*, brieven van priester Jamin.

frontervaring als verpleger onderbrak zijn verlangen naar zuivere schoonheid en ontgoocheld door de wreedheid van de mens werd hij schilder van het lijden en medelijden. Piron volgde net als Van Humbeeck les aan de Brusselse Academie voor Schone Kunsten en bekwaamde zich in koper- en etsgravures. In 1920 huwden beide kunstenaars en kwam het echtpaar in Leuven wonen.¹¹

Modern in hun techniek en perceptie, keerden beide kunstenaars zich af van het toenmalig modieuze existentialisme en hielden ze vast aan hun figuratieve kunst. Vanaf 1930 zou hun kunst een ware transformatie ondergaan door hun jaarlijkse vakanties in het Ardense Bonnerue. De authenticiteit van dat leven, tussen familiewortels en traditioneel geloof, trof het koppel sterk. Ze voelden hoe een natuurlijke spiritualiteit tot uiting kwam in de eenvoud van de bevolking en het landschap dat getuigde van de aanwezigheid van een hogere kracht. Beïnvloed door het licht in de Ardennen werden ze, met hun kunst als medium, boodschappers van een hogere macht.¹²

Beïnvloed door het licht in de Ardennen werden ze, met hun kunst als medium, boodschappers van een hogere macht

Ook de actuele sociale en politieke situatie stimuleerde hen om hun christelijk geloof explicieter te belijden. De kunstenaars transformeerden hun kunst in een missie: ze wilden bekeren. Hun intense spiritualiteit en een sterk verankerd geloof, zouden ze uitdragen door het organiseren van katholieke conferenties en de oprichting van *Art et Louange*. Het initiatief *Art et Louange* liep chronologisch en geografisch samen met *Art et Artisanat*. In oorsprong was *Art et Louange* een Franse stroming, die in 1938 ook een Belgische vertakking kreeg. Deze, tot op heden weinig bestudeerde beweging, was een product van de heroplevende religieuze kunst na de Eerste Wereldoorlog. De bedoeling van de beweging was om zich in dienst te stellen van de cultus van het *Heilige Sacrament*, overal ter wereld.¹³ Vrij vertaald betekende *Art et Louange* 'kunst als lofzang': echte kunst kon niets anders zijn dan lof, het echte lof kan niets anders zijn dan schoonheid, in welke vorm ook.¹⁴ Doordrongen van het katholieke geloof, waren Van Humbeeck en Piron ook geïntrigeerd door de gebeurtenissen in Banneux. Hoe ze precies in contact kwamen met de daar opgerichte school van de zusters Annuntiaten uit Heverlee is niet te achterhalen uit de archiefstukken.

Van Humbeeck en Piron bereidden samen met de Annuntiaten de theoretische basis van de nieuwe opleiding voor. De inspiratie van *Art et Louange* was op een aantal manieren zichtbaar. Ten eerste was er de overduidelijk katholieke en Mariale insteek. Dat Maria een centrale rol speelde in de orde van de Annuntiaten, was wellicht de inspiratiebron voor Pierre Van Humbeeck en Maria Piron voor het opstellen van de teksten *Les Instrument en les Moments* en *La Vierge des pauvres & Les Soeurs Annociades*.¹⁵ Beide teksten bevinden zich in het archief in de map *Art et Artisanat* en dienden waarschijnlijk als basis voor de uitwerking van lessenreeksen of diensten.¹⁶ Een tweede kenmerk van *Art et Louange* was het belang dat werd gehecht aan missionering. Voor de kunstwerken die de leerlingen vervaardigden in een aanpalend gebouwtje van het Mater Dei Instituut dienden de missies uit Afrika als basis. Maria Piron legde daarna

11 J. Van Hemelryck, *Het Provinciaal Museum Van Humbeeck-Piron te Leuven* (s.l. s.d.) 5, 10.

12 J. Van Hemelryck, *Het Provinciaal Museum Van Humbeeck-Piron te Leuven* (s.l. s.d.) 11 en D. Dekeyser, L. Opdeweegh en O. Van Der Velde (red.) *Vrouwenfaam op straatnaam Vrouwen maken naam* (Leuven en Apeldoorn 1999) 194, 195, 202.

13 Kadoc Leuven (verder KL), *Archief Pierre van Humbeeck en Maria Piron* (verder AVHP) nr. 32.2: *Art et Artisanat* en *Art et Louange*: folder over het Franse *Art et Louange*.

14 KL, AVHP, nr. 32.2: *Art et Artisanat* en *Art et Louange*: stichtingsakte *Art et Louange*.

16 Ibid: *Les Instruments en Les Moments*.

contacten met bedrijven voor de aankoop van de werken.¹⁷ Een laatste treffende overeenkomst was de aandacht voor het artisanale, de ambachtelijkheid, de terugkeer naar de natuur als vindplaats voor Goddelijke aanwezigheid. In die optiek gaf Maria Piron vaak teken- en schilderles in de natuur, want 'wie zich naar Gods creatie en het licht daarvan keerde, zou perfectie benaderen'.¹⁸

Zuster Angela stelde dat ze zo voorzichtig mogelijk te werk wou gaan bij het aanvaarden van leerlingen en dat ze hiervoor een oordeel wou op zedelijk en godsdienstig vlak over de familie van een kandidaat-leerlinge

Praktische uitwerking van inhoud en didactiek

Na de goedkeuring van *Art et Artisanat* door het Ministerie van Openbaar Onderwijs, rustte de taak op het organiserend comité om leerlingen te vinden voor deze nieuwe richting. In de archieven zijn diverse prijsaanvragen te vinden om reclame te maken en verscheen er nieuws over deze nieuwe richting in kranten en weekbladen. In een brief van 22 juli 1938 verzocht de zeventienjarige Lucienne Delaet uit Etterbeek om inlichtingen over *Art et Artisanat* nadat ze er een lovend artikel had over gelezen in de *Semaine d'Averbode*.¹⁹ Veel van dergelijke brieven zaten niet in het archief, maar wat wel meermaals bewaard werd, waren de brieven van moeder overste om bijkomende inlichtingen over een potentiële leerling te bekomen. Dit bewijst dat er voldoende ruchtbaarheid aan de richting werd gegeven, aangezien de mogelijke leerlingen niet alleen uit de directe omgeving van het instituut kwamen. Uit deze briefwisseling blijkt dat de achtergrond van de kandidates grondig werd onderzocht. In een brief van 27 augustus 1938 legde zuster Angela, de rechterhand van zuster Alphonsine uit waarom deze inlichtingen zo belangrijk waren. Zuster Angela stelde dat ze zo voorzichtig mogelijk te werk wou gaan bij het aanvaarden van leerlingen en dat ze hiervoor een oordeel wou op zedelijk en godsdienstig vlak over de familie van een kandidaat-leerlinge. Deze vraag om inlichtingen was altijd gericht aan een plaatselijke geestelijke waaruit de bekommernis voor zedige en christelijke leerlingen blijkt. De eventuele leerlingen kwamen onder andere uit Carlsbourg, Berchem, Villers Saint Ghislain en Etterbeek.²⁰

Bij de start van het schooljaar, op 4 oktober 1938, telde de opleiding slechts zes leerlingen. Twee van hen, Maggy Boxho en Godfrieda De Meutter, waren zusters die vanuit Heverlee werden gestuurd om les te volgen. Daarnaast waren er ook vier, niet bij naam genoemde, meisjes uit Eupen. In januari 2006 schreef zuster Godfrieda De Meutter haar herinneringen hierover neer. De leerkrachten waren het echtpaar Van Humbeek-Piron, zusters Jeanne de Valois, zuster Marie de l'Annontiation, zuster Joséphe Nobel en priester Jamin. De hele ploeg werkte samen bij het uitvoeren van alle projecten. Zuster Marie gaf godsdienstlessen en priester Jamin gaf filosofie.²¹ Pierre Van Humbeek en Maria Piron gaven de praktijklessen.²²

17 D. Dekeyser, L. Opdeweegh en O. Van Der Velde (red.) *Vrouwenfaam op straatnaam Vrouwen maken naam* (Leuven en Apeldoorn 1999) 200.

18 AAH, BMD, nr. 6.9.5.2: Klooster: schrift van zuster Joséphe Nobel.

19 AAH, BMD, nr. 6.9.5.4: *Art et Artisanat*: brief van Lucienne Delaet, 22 juli 1938.

20 Ibid: diverse brieven.

21 AAH, BMD, nr. 6.9.5.3: Rust- en herstellings-tehuis, de memoires van zuster Godfrieda De Meuterter van januari 2006.

22 AAH, BMD, nr. 6.9.5.4: *Art et Artisanat*, nota over het bezoek aan Moseigneur Van Eynde, December 1938.

De algemene vorming richtte zich op een integrale ontwikkeling volgens de christelijke geest. De leerstof zou bestaan uit: elementen van filosofie, metafysica, esthetiek, psychologie, moraal, technologie en liturgie. Ook kunstgeschiedenis en geschiedenis van stijlen; geschiedenis van religieuze en regionale kunst; plaatselijke gebruiken; kostuumgeschiedenis en geschiedenis van woningen, stonden op het programma. Tot slot moest de smaak van leerlingen ontwikkeld worden door van verschillende kunstvormen zoals architectuur, beeldhouwkunst, schilderkunst, dans, muziek en poëzie te proeven. De praktische vorming bestond uit het concreet toepassen van de esthetiek gebaseerd op het principe dat de vorm ondergeschikt is aan de functie. Concreet betekende dit dat in de kunstateliers volgende kunstvormen aan bod kwamen: kunst met stoffen zoals tapijtkunst; drapeerkunst, kantwerk, borduren en liturgische kunst; werken met leer; het beschilderen van glas; spuitgieten en modellering; publiciteit; boekkunst zoals het inbinden van boeken, boekdecoratie, illustraties en het bewaren van papier; grafische kunsten zoals lithografie; het graveren van hout, steen en koper en tot slot de teken- en schilderkunst in verschillende vormen zoals landschapskunst, composities en portretten.

De praktische vorming bestond uit het concreet toepassen van de esthetiek gebaseerd op het principe dat de vorm ondergeschikt is aan de functie

Het uurrooster toont dat de lesdagen liepen van maandagmorgen kwart voor negen tot zaterdagavond half acht. Elke dag startte met een dictee van een kwartier waarna telkens twee grote blokken werden onderwezen van negen tot twaalf uur en van één tot zes uur. Op maandag werden de twee blokken volledig besteed aan *Exécutions des travaux*, op dinsdag aan couture en lessen van mevrouw Piron, op woensdag onder andere aan het maken van manden en kantklossen, op donderdag aan koken en aan lessen van Van Humbeeck. Op vrijdag en zaterdag wisselde men om de twee weken af tussen ofwel een volledige dag algemene vakken of een volledige dag praktijkles van Pierre Van Humbeeck op vrijdag of een halve dag op zaterdag. Van maandag tot donderdag sloten de leerlingen de dag af met turnles of werkten ze verder aan hun projecten. Op vrijdag en zaterdag was er studie van zes uur in de namiddag tot half acht. Ook de studies in de vrije natuur, excursies, bezoeken aan tentoonstellingen en musea stonden op het programma.²³

23 AAH, BMD, nr. 6.9.5.4: *Art et Artisanat*: lesprogramma.

In het archief van Heverlee was ook een nauwkeurig uitgewerkt lesprogramma te vinden voor de vier vooropgestelde studie jaren. De leerdoelen werden per trimester van de vier jaren opgesteld. Theoretische en praktische lessen wisselden af met het *travail d'apprentissage* in het specifieke atelier waar de leerlinge voor opteerde. Zo werden de lessen over de compositie van ornamenten in het derde jaar bijvoorbeeld opgesplitst in een puur theoretische studie van het ornament in het eerste trimester en een praktische realisatie ervan in het tweede semester. Ook voor de andere praktijkvakken werd dit volledig uitgewerkt, hoewel er uiteindelijk maar één schooljaar zou worden lesgegeven. Pierre Van Humbeeck leerde de leerlingen schilderen en verbeterde

de ontwerpen, zijn vrouw Maria Piron liet hen schetsen in de vrije natuur. De leerlingen werkten met hout, koper, leder, glas, klei, pitriet en wol. Ze maakten ontwerpen voor vloertegels, wenskaarten, kazuifels en tapijten. Daarnaast leerden ze ook fijn handwerk. De tapijten en kussens van de grote kapel waren het werk van deze leerlingen. Tijdens dat ene schooljaar werden talrijke projecten afgewerkt. In het archief van Heverlee bevinden zich nog door hen vervaardigde stukken houtsnijwerk en beschilderd porselein met Ardense taferelen.²⁴

Handgeschilderd porseleinen soepkom: onderdeel van 40-delig servies. Tekeningen ontworpen door Pierre en Maria Van Humbeeck-Piron, met de hand geschilderd door de leerlingen (Collectie CEAH, Onderkant herkenningstekens Banneux V 7.23, foto Danny Brison).

Het schooljaar werd afgesloten met een grote tentoonstelling die liep van 9 tot 22 juli 1939. Het publiek kon deze bezoeken tussen 10 en 12 uur en tussen 14 en 17 uur. De balustrade van de huiskapel van de Kana-gemeenschap met de koperen engelen in de kloostervleugel van het Heilig-Hartinstituut in Heverlee was wellicht de voornaamste verwezenlijking van de zes leerlingen van *Art et Artisanat*.

Op het einde van het schooljaar bemachtigden de leerlingen dan een diploma. De voorwaarden waren dat ze de lessen succesvol hadden afgerond en een aantal werken hadden gemaakt die goedgekeurd werden door een jury. Dezelfde jury zou vervolgens de leerlinge ondervragen over de bestudeerde leerstof, waarna ze een beslissing konden nemen over het al dan niet slagen voor dat schooljaar.²⁵ De kunstopleiding zou slechts één volledig schooljaar kunnen gegeven worden. Omwille van de oorlog werd ze plots afgebroken in 1940. Ook los daarvan kan de richting geen overgroot succes genoemd worden. Dit bleek vooral uit een anoniem verslag van het bezoek van Monseigneur Van Eynde in december 1938. De auteur van de nota stelde duidelijk dat er meer leerlingen nodig waren. Het lijkt ook logisch dat een richting met zes leerlingen en zes leerkrachten niet rendabel kon zijn.

24 AAH, BMD, nr. 6.9.5.3: Rust- en herstellings-tehuis, de memoires van zuster Godfrieda De Meuter en AAH, BMD, nr. 6.9.5.2: Klooster: schrift van zuster Joséphe Nobel.

Houtsnijwerk *Art et Artisanat* Banneux: paneel van gesculpteerde lijst in dennenhout. Omvatte Onze-Lieve-Vrouw van Banneux en zeven houtsnijwerkjes met Ardense taferelen (Collectie CEAH, V 7.22, foto Danny Brison).

25 AAH, BMD, nr. 6.9.5.4: *Art et Artisanat*: circulaire.

Besluit

Uit dit artikel blijkt dat de oprichting van *Art et Artisanat* geworteld was in de veranderingen in de samenleving en de pedagogische consequenties. Vanaf eind negentiende eeuw stimuleerde het pedagogisch feminisme de uitbouw van het meisjesonderwijs. Tijdens het interbellum steeg echter de roep voor hervormingen. Hoewel het kluwen aan elkaar overlappende richtingen een beginnende homogenisering kende, bleek de kwaliteit van het aangeboden onderwijs dat hoofdzakelijk uit huishoudonderwijs bestond, ondermaats. Vooral de vrouwenbewegingen ijverden voor hervormingen en kwaliteitsvol meisjesonderwijs. De voorzitter van het LOFC, Angéline Japsenne, speelde hierbij een belangrijke rol.

Voor de theoretische uitwerking werkten de Annuntiaten samen met het sterk religieuze kunstenaarsechtpaar Pierre Van Humbeeck en Maria Piron. Zij maakten deel uit van de heroplevende religieuze kunst tijdens het interbellum. Beïnvloed door de schoonheid van de schepping, voelden Van Humbeeck en Piron zich, met hun kunst als medium, boodschappers van een hoger macht. De invloed van *Art et Louange* op *Art et Artisanat* blijkt duidelijk uit de analyse van het lesprogramma. Zo was er de sterke katholieke en mariale insteek, het belang van missionering en het belang van de natuur als vindplaats van Gods aanwezigheid. Het lesprogramma bestond uit een theoretische en praktische gedeelte, waarin de leerlingen werkten aan kunstvoorwerpen voor de grote tentoonstelling waarmee het eerste schooljaar zou worden afgesloten.

Opvallend aan de actoren die leidden tot de oprichting van *Art et Artisanat* is de kruisbestuiving van al deze verschillende invloeden. Het is dan ook interessant om in de archieven van ander onderwijsinstellingen voor het secundair meisjesonderwijs tijdens het interbellum te onderzoeken of er soortgelijke vernieuwende initiatieven voor het meisjesonderwijs bestonden. Ondanks de omvang van hun oeuvre en hun belangrijke rol in de religieuze kunstwereld, is nog bitter weinig onderzoek gebeurd naar dit echtpaar en het door hen opgerichte *Art et Louange*. In de abdij van Keizerberg bevindt zich nog een aanzienlijke hoeveelheid onbestudeerd archiefmateriaal over dit echtpaar. Hun levenswerk was om via hun kunst een religieuze boodschap mee te geven waardoor ze hun werk wilden samenhouden en zich niet richtten op de verkoop ervan. Misschien is de tijd nu gekomen om hun werk en visie vanuit de kelders te halen en hun boodschap zo terug op de voorgrond te plaatsen: 'Kunst als lofzang'.

Beredeneerde bibliografie

Cathérine Jacques is een autoriteit op het gebied van de historiografie over het ontstaan en de ontwikkeling van het feminisme in België. Onmisbaar voor de studie van het feminisme in België is haar *Les féministes belges et les luttes pour l'égalité politique et économique (1918-1968)* uit 2013. Denise De Weerdts is een historica die vooral onderzoek doet naar vrouwengeschiedenis in België. In haar boek *En de vrouwen? Vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België 1830-1960* (Gent 1980), onderzoekt ze onder andere het christelijk feminisme, waartoe het LOFC behoorde. Na dertig jaar intensief onderzoek verscheen onder redactie van Emmanuel Gerard en anderen *Histoire du mouvement ouvrier Chrétien en Belgique* (Leuven 1994). De zoektocht naar interessante vrouwen die in Leuven gewoond, gestudeerd, gewerkt of er gelauwerd werden, resulteerde in het boek *Vrouwenfaam op straatnaam. Vrouwen maken naam* onder redactie van Dorinda Dekeyser, Luciana Opdeweegh en Oke van der Velden (Leuven/Apeldoorn 1999). Sofie De Caigny overloopt de veranderingen in de woonpraktijk na de Eerste Wereldoorlog in het boek *Bouwen aan een nieuwe thuis. Wooncultuur in Vlaanderen tijdens het interbellum* (Leuven 2010). Informatie over Van Humbeeck-Piron vind je in *Het Provinciaal Museum Van Humbeeck-Piron te Leuven* (s.d.) van Jan Van Hemelryck.

Dominique Grootaers schetst uitgebreid de vele verschillende soorten onderwijs in zijn boek *Histoire de l'Enseignement Technique et Professionnel en Belgique 1860-1960* (Brussel, 1994). Interessante werken over het onderwijs en pedagogische veranderingen in het begin van de twintigste eeuw zijn onder andere *Pedagogische historiografie. Een socio-culturele lezing van de geschiedenis van opvoeding en onderwijs* (Leuven, 2011) onder redactie van Angelo Van Gorp en "Over het mooie en het nuttige." *Bijdragen over de geschiedenis van onderwijs en opvoeding* (Antwerpen, 2008) onder redactie van Marc Depaepe en andere. Bregt Henkens tenslotte schreef het artikel 'Honderd jaar middelbaar onderwijs: van humaniora tot ASO' in de bundel *Leraar zijn in Vlaanderen. Terugblik op honderd jaar middelbaar onderwijs en nascholing*, (Antwerpen/Apeldoorn, 2007) onder redactie van Mark D'Hoker, Dirk De Bock en Dirk Janssens.

Biografie

Tine Patteuw is leerkracht geschiedenis en godsdienst in de Middenschool Sint-Rembert en het Sint-Vincentiusinstituut in Torhout. Aan de KU Leuven koos ze 'cultuurgeschiedenis vanaf 1750' als specialisatie in haar masterjaar geschiedenis. Met professor Kaat Wils als promotor studeerde ze, met een speciale focus op gendergeschiedenis, af met een masterproef over de kunstopleiding *Art et Artisanat*.